

A RÉGÉSZET ÉS A PALEOANTROPOLÓGIA KÖLCSÖNVISZONYA

A történeti embertan (vagy újabban nálunk is elfogadott kifejezéssel: paleoantropológia) a régen élt, azaz történeti vagy prehisztorikus népségek embertanával foglalkozik. A történeti embertan helyzetével az antropológián belül egy magyar és egy angol nyelvű dolgozatban magam is foglalkoztam (1959, 1961), így tehát a kérdéscsoport ezen elméleti részének alaposabb kifejtése mellőzhető¹⁻². Tudománytörténeti szempontból fontos Bartucz Lajos tanulmánya, amely a magyar régészet és embertan 80 évvel ezelőtt létrejött kapcsolatáról szól³. Ugyanő ad kritikai összefoglalást a magyar antropológiai (ezen belül a paleoantropológiai) kutatásokról, illetőleg ezek nemzetközi jelentőségéről⁴. Jómagam bolgár és lengyel nyelven kíséreltem meg hasonló összefoglalást adni.

A prehisztorikus és történeti népségek anyagi kutúrájával foglalkozó régészet hasznosan támaszkodhat az antropológia eredményeire és ugyanez persze fordítva is elmondható.

A két egymásra utalt tudományszak tényleges együttműködése — 15 évi tapasztalataim alapján — sajnos inkább formális. Ez alatt a következőket értem. A közösen végzett ásatás (mégcsak nem is személyek, de az intézmények között) nem általános jelenség. Hozzá kell tenni, hogy ennek újabban inkább az antropológia részéről van nehézsége. A régész-antropológus együttműködés főleg két embertani intézmény működése alapján elemezhető, az egyik a Természettudományi Múzeum Embertani Tára, a másik a Szegedi Tudományegyetem Embertani Intézete. Önálló embertani kutatóintézet, vagy (gondolva a moszkvai példára) valamelyik egyetem mellett önállóan működő Embertani Múzeum és Kutató Intézet nálunk sajnos nincs. Ez a tény, úgy vélem, majdnem minden jelenlevő előtt jól ismert, de nem árt hangsúlyozni akkor, ha a régészek részéről az antropológia felé irányuló megbízások teljesíthetősége merül fel. A budapesti intézet elég nagy létszámú ahhoz, hogy az ásatásokon való részvétel nagyjából biztosítható legyen, a szegediről nem lehet ugyanezt elmondani; ráadásul a Szegedi Egyetemi Embertani Intézet személyi fejlesztése bizonyos elgondolások következtében, nehézségbe ütközik.

Véleményem szerint a két tudományozak szorosabb együttműködése terén nagyon sokat tehetne az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv 71. számú fő-

¹ Lipták P.: Embertan és történeti embertan. Antropológiai Közlemények, 3 (1959) pp. 111—120.

² Lipták, P.: On the problems of historical anthropology (paleoanthropology). Acta Univ. Szegediensis, Acta Biologica, 7 (1961) pp. 175—183.

³ Bartucz L.: A magyar régészet és embertan kapcsolatának megszületése 80 év előtt. Antropológiai Közlemények, 1 (1958) pp. 71—79.

⁴ Bartucz, L.: Die internationale Bedeutung der ungarischen Anthropologie. Antropológiai Közlemények. 5 (1961) pp. 5—18.

feladatának Koordináló Bizottsága. Az a különös helyzet áll ugyanis fenn, — ami biztosan nem ismeretes kellőképpen — hogy a távlati tervben az antropológia csak a 71. főfeladatban kap bizonyos helyet, míg pl. a biológiai vonalon sehol sem gondoltak az antropológia valamelyik főfeladatban való képviselésére. Véleményem szerint az a körülmény, hogy a tágabb értelemben vett antropológia tudományrendszeréről is teljesen indokoltan beszélhetünk, mintegy magával hozza azt a nagyon is természetes óhajt, hogy a régészek és a néprajztudomány képviselői is viseljék szívükön ennek a sajátos határtudományi diszciplinának fejlesztését. Az inkább biológiai irányú antropológia (humánbiológia) fejlesztéséről a MTA Biológiai Osztálya amúgy is gondoskodik.

Szükségesnek látszik itt felvetni azt a javaslatot, elsősorban azok felé, akik a paleoantropológia eredményeinek történeti forrásértékét elismerik, vagy felismerték, hogy ennek a sajátos tudománynak érdekében, amely szilárdan áll ugyan a biológia talaján, de eredményeivel a régészetet is előreviszi, a megfelelő helyeken hallassák szavukat, sőt tettekben is álljanak melléje. — A kevésbé járatos fiatalabb régészek számára talán mondjuk meg, hogy a magyarországi történeti embertani kutatások világviszonylatban is az élvonalban haladnak, amelyről a külföldi folyóiratok referátumai tanúskodnak.

Az öszinteség jegyében meg kell mondani, hogy vannak aránylag gyorsan dolgozó régészek, de ennek az ellenkezőjére is van példa. Ugyanez mondható el a kis számú paleoantropológus gárdáról. Nagyon sok munka a mai napig nem jelenthető meg (ezt most főleg szegedi viszonylatban értem), mert a régészpartner elmaradt az antropológiai feldolgozás ütemétől. — Minthogy a fenti kérdésekkel összefügg, idézem a Magyar Tudomány 1963. 6—7. számában (454—457. o.) Castiglione László beszámolóját: „*A koordináló munka tapasztalatai a néprajz-, művészettörténet- és régészettudomány területén*”. Különös fontosságú a mi problémánk szempontjából három mondata, amelyekhez azonban bizonyos kritikai megjegyzéseket is kell fűznünk. A 457. oldalon találjuk a következőket: „A koordináló tevékenység valamit javíthat tehát a helyzeten (ezalatt éppen a régész-antropológus kölcsönviszony értendő, L. P.), de azt teljesen megoldani csak akkor lehet, ha a fontosabb régészeti intézmények maguk is rendelkeznek majd antropológusokkal. Ehhez azonban az szükséges, hogy az egyetemek az eddiginél jóval több antropológust képezzenek ki, a régészeti intézmények pedig megfelelő státushelyeket kapjanak az újonnan kiképzett szakemberek megfelelő elhelyezésére”⁵.

Az idézett mondat valóban olyan helyes elképzelést fejez ki, amelyet magam is négy évi szegedi munkálkodásom alatt igyekeztem szem előtt tartani. Talán még nagyobb hangsúlyt kellene adni annak, hogy a régészeti intézmények megfelelő státushelyeket kapjanak. Feltétlenül meg kellene szervezni, hogy mikor mennyi antropológust (gondolom elsősorban paleoantropológust) kívánnak a közeljövőben, és milyen ütemezésben elhelyezni muzeológiai vagy régészeti kutató vonalon. E kérdéshez hozzá szeretném fűzni, hogy ilyen státus egyik vidéki múzeumban sem volt 1964-ben, jóllehet elég sok helyen érdeklődtem. Ezek után folytatom az idézetet: „További feltétele az antropológia és az archeológia — de nem kevésbé az antropológia és az etnológia — komplex együttműködésének, hogy a történeti antropológia nemcsak az intézményekben, hanem az Akadémián is jellegének megfelelő komplex szervezeti formát kapjon, amelyben kellően érvényesíthetők az eddig *egyoldalúan biológiai* (kiemelés L. P.) szempontok mellett

⁵ Castiglione L.: A koordináló munka tapasztalatai a néprajz-, művészettörténet- és régészettudomány területén. Magyar Tudomány, 1963. 6—7 sz. 454—457.

a történeti szempontok is.” — Ehhez csak annyit fűzök hozzá: éppen Szegeden az a törekvés uralkodik, hogy a biológiai szempontok mellett az antropológiából, szakdolgozatot író, majd az egyetemi doktori címet megszerezni szándékozó hallgatóknak legalább egy része történeti szempontokat is megismerjen tanulmányai alatt.

A régészeti munkákban található paleoantropológiai fejezet különböző terjedelmű lehet, de általában az antropológia lehetőségeit nagyon lecsökkenti, ha a közölt embertani fejezet a régészeti rész terjedelméhez képest elenyésző. Pozitív példaként lehet idézni a kerpusztai árpádkori temető, valamint a két üllői avarkori temető régészeti-antropológiai közlését. Ugyanakkor terjedelmes, önálló 20—30 vagy annál is több nyomdai íves régészeti munka némelyikében mindössze 1—2 oldalnyi antropológiai részt találunk, ami természetesen semmiképp sem lehet kielégítő.

Hogy a fent elmondottak kiegészítéseképpen távolabbi perspektívában mi jelentené a kiutat, arra nem könnyű felelni. Kétségtelen az, hogy nagyon sokat tehetne a Régészeti Kutató Csoport, ha megfelelő tudományos nivót képviselő paleoantropológusok számára (legalább 2—3 személy) státust tudna biztosítani. Akkor ugyanis a csoport olyan témák, illetőleg szériák feldolgozását szorgalmazhatná — záros határidőn belül — amelyek munkájukhoz leginkább szükségesek. Egyébként sajnos 15 év óta toldozgatás-foltozgatás folyik, hol az egyik fél, hol a másik fél érdekei nyomulnak előtérbe. Arra is van példa, hogy alapvetően fontos szériák — amelyek régészeti közlése monográfia formájában már megtörtént — évek hosszú során át sem kerülnek antropológiai közlésre.

A másik kibontakozási lehetőség az, hogy az egyetemi embertani intézetek is fokozatosan kapjanak akadémiai státushelyeket.

Úgy gondolom, hogy a szegedi JATE Embertani Intézetéről is mintegy bemutatásképpen szólnom kell néhány szót. Az Intézetnek összesen 3 oktatója van; idejük nagyobb részét a tágabb értelemben vett oktatás, illetőleg tanszéki munka veszi igénybe. Az oktatói létszám gyarapodására a közeli években aligha van kilátás. Tudományos kutató munkánk több irányú, de különösen súlypontos a paleoantropológiai kutatás, jöllehet az oktatóknak ebben való részvétele nem egyforma arányú; van akit inkább más tudományos kérdések foglalkoztatnak. Kb. 10 év alatt tervezzük — a délföldi sorozatok fokozatos vizsgálatának eredményeként — ennek a nagy tájnak paleoantropológiai szintézisét elkészíteni. Ennek azonban feltétele az Intézet bizonyos fokú megerősítése, mert mi is a kis tanszékek nehéz terhét hordozzuk: a túl sokféle irányú munka *nehezen enged meg* akármilyen természetű súlypontosítást.

A hozzászólásokból általában azt a következtetést lehet levonni, hogy régész kollégáink most már közvetlenebbül érzik a munkánkat hátráltató gyakorlati problémákat. Azt azonban szükségesnek látom hangsúlyozni, hogy 20—30 éve kiásott és az Intézetbe került anyagok gyors közlése — a jelenlegi oktatólétszám mellett és kutatói státus nélkül — nem lehetséges. A magyarországi történeti embertani kutatásnak — jó és nyilvánvalóan objektív külföldi visszhangja mellett — egyik legfőbb pontja, hogy szinte küzdenie kell fennmaradásáért.

Lipták Pál